

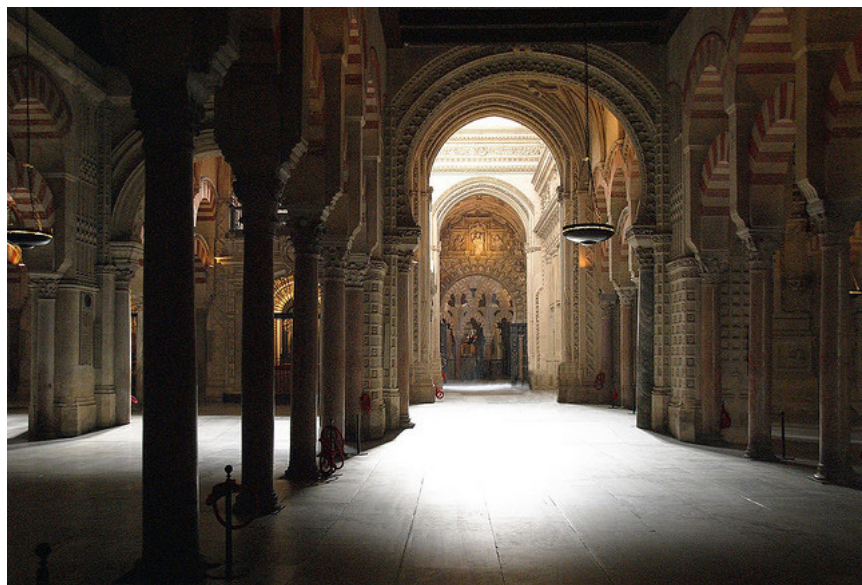
141° mot sør - Forarbeid

av Johannes Schlenker-Bø

Veiledere: Finn Hakonsen og Sami Rintala

Innhold

Problemstilling	5
Moskeer i Norge	7
Omgivelser	9
Moskeer i Utvikling	11
Moské i Kjøpmannsgata	13
Tomt	13
Valg av oppgave	15
Arkitektoniske elementer	17
Islam - fem søyler	19
Islam - ritualer	21
Islamsk byplan	23
La Mezquita i Cordoba	27
Fredagsmoskeen i Isfahan	31
Mimar Sinan	35
Rasem Badran	39
Program	41
Oppgavefokus	43
Metoder	43
Fremdriftsplan	44
Innlevert materiale	47
Mini-CV	48
Litteratur	48
Kilder	49

La Mezquita i Cordoba, Spania

Problemstilling

Betydningen av å ha et sted som gir religiøse seremonier mening og verdighet er grunnlaget for denne oppgaven. Med utgangspunkt i det muslimske trossamfunnet i Trondheim MSIT ønsker jeg å undersøke hvordan en moské kan bygges i Norge. Bare fire moskeer i Norge er bygget for formålet, alle disse i Oslo. De fleste av de 127 registrerte norske moskeene holder til i bortgjemte kjellere og slitte bakgårder.

World Islamic Mission på Grønland

Bait-un-Nasr moské i Furuset

Moskéer i Norge

Islamic Culture Centre var den første muslimske organisasjonen i Norge. Den ble startet i 1974 i Oslo. ICC har nå en av Norges største moskeer med over 3500 medlemmer.

World Islamic Mission i Åkebergveien var i 1995 den første nybygde moskeen i Norge. Den er meget utsmykket og hevdes å være Norges flotteste moské. De siste årene har det blitt bygget fire moskeer som alle ligger i Oslo og er norsk-pakistanske.

I september 2011 ble Bait-un-Nasr moskeen åpnet på Furuset i Oslo. Den er Nordens største moské med en kapasitet på opp til 4000 personer. Moskeen var omstridt da den ble planlagt og har møtt mostand i lokalsamfunnet, da den for flere fremstår som for dominerende.

Trondheim - Midtbyen

Mekka - Al haram moské

Omgivelser

Moskeen vil forholde seg til to forskjellige steder, Trondheim og Mekka.

Trondheim

Trondheim het tidligere Nidaros, og fikk sin betydning av Olav den helliges gravkirke, Nidarosdomen. Med opprettelsen av Nidaros erkebispesete i 1153 ble Trondheim Norges åndelige sentrum og et viktig pilegrimsmål for hele Europa. Etter reformasjonen i 1537 har Nidaros vært luthersk bispedømme og Nidarosdomen en tid vært kroningskirke.

Mekka

Mekka i Saudi-Arabia er profeten Muhammeds fødested og det helligste stedet i Islam. Muslimer i hele verden vender seg mot Mekka i bønn. En pilegrimsreise til Mekka kalles for hadj og er en av Islams fem søyler. Som troende muslim er man pålagt denne reisen i voksen alder, forutsatt at økonomi og helse tillater dette.

I Mekka ligger Kaba, helligdommen som inneholder den svarte steinen. Den finnes på den åpne plassen inne i Al-haram moskeen. Selve moskeen trenger strengt tatt ikke å være vendt mot Mekka, orienteringen angis av en vegg i bønnerommet kalt qibla.

Moské i Xian, Kina

Moské i Djenné, Mali

Islamsk Forum i Penzberg, Tyskland

Moskéer i utvikling

I det siste århundret har Islam blitt en voksende religion i den vestlige verden. Mange forbinder moskéer med Midt-Østen siden de første moskeene ble bygget der. I møte med forskjellige verdensdeler har moskeens uttrykk imidlertid ofte blitt preget av lokal byggeskikk og tilgjengelighet av materialer. Dette har ført til mange forskjellige stilretninger innenfor moskéarkitekturen.

Moskeen i Xi'an har plan som et kinesisk tempel, som består av påfølgende gårdsrom på en akse med paviljonger og pagodaer. Bønnerommet er det siste elementet i denne sekvensen og er orientert mot Mekka i vest.

Moskeen i Djenné er kjent for å være verdens største bygg av leire. Bygget kjennetegnes av trestokker som stikker gjennom veggene og tre minaretter som rommer qibla-veggenes tre mihraber.

Det Islamske Forumet i Penzberg fremstår som spesielt åpent med en svær glassvegg i enden av bønnerommet. Senteret huser restaurant og bibliotek, og føyer seg fint inn i den lille katolske byen i foralpene i Bayern.

Ikke bare arkitekturen er i forandring, også den muslimske kulturen i Norge er i endring. Tidligere har det vært "ferske" innvandrere som har utgjort mesteparten av muslimene i Norge. Det er nå flere norsk-fødte muslimer som kan ha et annet forhold til religion og tradisjon enn sine foreldre.

Moské i Kjøpmannsgata 53

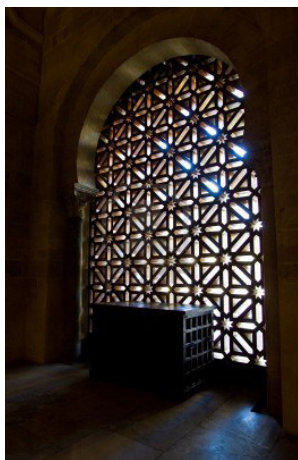
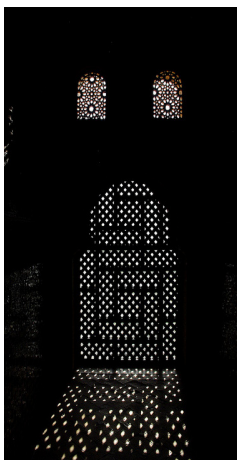
Trondheim - Midtbyen

Moské i Kjøpmannsgata

I Trondheim er det fire muslimske trossamfunn, hvorav MSIT er det største med rundt 1500 medlemmer fra 40 forskjellige land. MSIT holder for tiden til i en gammel brygge i Kjøpmannsgata 53. Lokalet er dårlig egnet for formålet med lite naturlig lys inne i bygget. Moskeen fyller de viktigste religiøse funksjoner, men er preget av en uegnet planløsning og lite gunstig atmosfære.

Tomt

Undersøkelser og analyser angående lokalisering av en ny moské er en del av oppgaven. I tillegg til størrelse, tilknytning og synlighet blir det viktig å se hvilke byrom moskeen kan skape. Jeg ønsker at moskeen skal tilføye Trondheim en ny kvalitet.

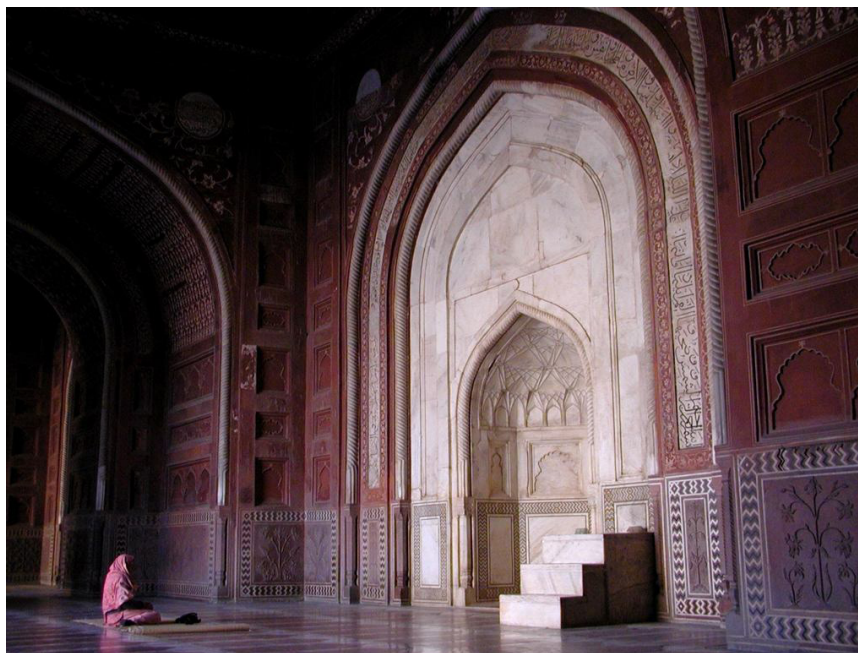
Lysinnslipp i forskjellige islamsk arkitektur - Taj Mahal moské - Alhambra i Granada - La Mezquita i Cordoba

Valg av oppgave

Med flerkulturell bakgrunn som tysk i Norge har jeg ofte opplevd spenningen mellom ulike kulturer og mennesker. Jeg tror dette kan resultere i interessante spørsmål i arkitekturen.

Videre har jeg en fascinasjon for bruken av naturlig lys i moskeer. Blant annet har jeg blitt begeistret for atmosfæren jeg selv har opplevd på besøk i moskeer i forskjellige deler av verden.

De siste tiårene har den muslimske befolkningen i Norge økt sterkt og Statistisk Sentralbyrå tror denne trenden fortsetter. Det er dermed viktig å undersøke moskeens betydning i Norge ettersom behovet for moskeer ser ut til å øke framover.

Bønnerom i Taj Mahal med mihrab i qibla-veggen og en liten minbar på høyre side

Arkitektoniske elementer

Tradisjonelle moskeer kjennetegnes gjerne av flere lett gjenkjennelige arkitektoniske elementer. Mest fremtredene er minaretene og den hyppige bruken av kupler og runde hvelv. Minaret er et tårn hvor muezzinen sender ut bønnen og minner om at det er tid for bønn.

Det funksjonelt sett viktigste elementet er det store åpne bønnerommet som kalles haram. Her samles muslimene for å be i fellesskap. Orienteringsveggen qibla viser retningen muslimene skal be i, det vil si at den står i rett vinkel til retningen mot Mekka. I qiblaen er det plassert en bønnenisje som kalles mihrab. Muslimene sitter i rader parallelt med qibla-veggen og vender med hodet mot mihraben, og dermed den hellige Kaba.

Til høyre for mihrab finner man gjerne en minbar, en liten trapp som fungerer som en slags talerstol.

لا اله الا الله محمد رسول الله

Islam – fem søyler

Islam betyr hengivelse og er opprinnelig et gammelt arabisk ord for fred (salam). Islam er verdens nest største religion og oppsto på den arabiske halvøya i det 6. århundre. Religionen ble stiftet av profeten Mohammad bin Abdullah som fikk åpenbaringer fra Gud, disse ble samlet til boken Koran. Den islamske tidsregningen begynner i år 622, året profeten og hans følge flyktet fra Mekka til Medina.

Det er to hovedretninger i Islam, sunni og sjia. Sunni utgjør rundt 80% av verdens muslimer, mens sjiamuslimene utgjør 15%. Sjia-troen forekommer hovedsakelig i Iran og Irak. Hovedforskjellen mellom de to retningene er uenighet om hvem som kan være rettsmessig etterfølger av profeten. Det er derimot enighet om de fem søylene som skaper en basis for troen og livet som muslim.

- Bønnen (salah) – fem daglige rituelle tidebønner
- Almissen (zakat) – pålegg om å gi av sine eiendeler for å støtte fattige og syke
- Fasten (sawm) – årlig faste som finner sted i måneden Ramadan
- Pilegrimsreisen (hajj) – en pilegrimsreise til Mekka minst én gang i løpet av livet
- Trosbekjennelsen (Shahadah) –
 "Det finnes ingen gud unntatt Allah, og Muhammed er Hans sendebud"

Koranen består av 114 suraer (kapitler) og er delt inn i to hovedgrupper: Åpenbaringen profeten fikk i Mekka i år 610, og de han fikk etter at han rømte til Medina. Koranen er opprinnelig skrevet på arabisk og alle muslimer ber derfor arabisk.

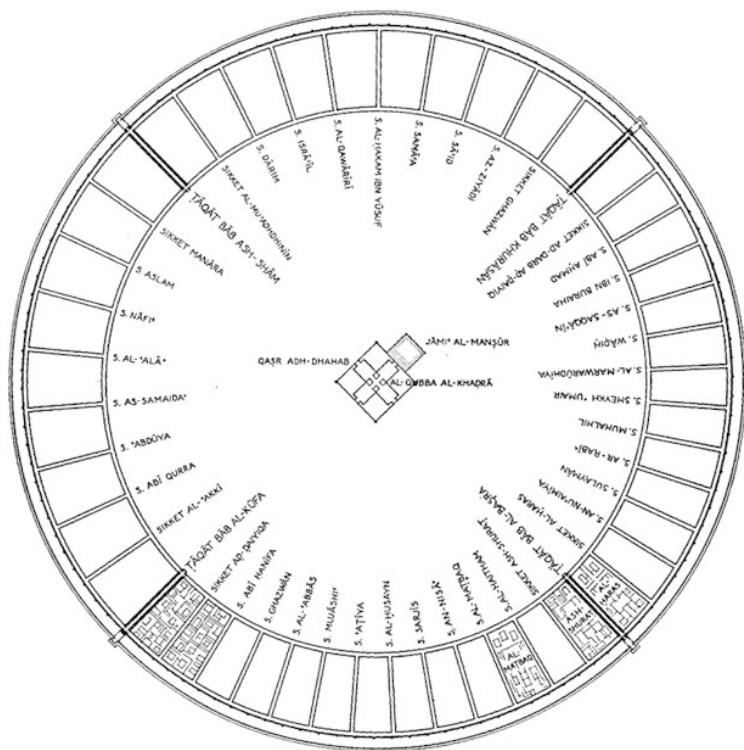

Den hellige Koran

Islam - ritualer

Den største religiøse høytiden i Islam er Id-ul-Fitr. Feiringen markerer slutten på fastemåneden Ramadan og feires med fellesbønn, familiesamvær, gaver og god mat. Den andre store høytiden, Id-ul-Adha, feires den tiende dagen i måneden Dhu-al-hijah i forbindelse med pilegrimsreisen til Mekka.

Hygiene er meget viktig i Islam. Før man ber eller leser i Koranen skal man utføre en renselse som heter wudu. I wudu vaskes først hender og ansikt, før man fortsetter med armer og føtter. Høyre side vaskes alltid før venstre side. I tilfelle man ikke har tilgang på rent vann kan det utføres en renselse kalt tajammum, der man benytter sand eller stein, men dette er sjeldent.

Islamsk byplan

Historisk har moskeen hatt en sentral rolle i planleggingen av muslimske byer. Den har ofte dannet en bys sentrum sammen med palass og regjeringsbygg for å vise at moskeen er del av rettsystemet og hærskerens inspirasjon.

Bagdad ble grunnlagt i 734 på et system av en ytre og indre sirkel, der moskeen lå midt i sentrum. Den sirkulære byplanen står i sterk kontrast til greske og romerske byer, som var planlagt som rutenett, der veier møtes i rette vinkler. Den radiale strukturen av gater og porter gjenspeiler planetenes baner, mens moskéens sentrale posisjon er et bilde på solen som universets senter.

Profeten grunnla den nye byen Medina med å bygge en moské. Etter dette fordelte han land til bygging av hus til forskjellige stammer og tilflyttende. Denne urbane karakteren ble til en standard som de fleste tradisjonelle islamske byene har fulgt. Islam er rettet mot fellesskapet. Byplanen forsøker å styrke naborelasjoner, bygge tett for å gjøre det lett å holde kontakt og å få hjelp i vanskelige situasjoner. Utover dette forholder man seg til egalistiske prinsipper. Ekstravagant bygging frarådes og man ønsker ikke å bygge i høyden, da det går på bekostning av lys og luft for mindre bygg. Islam oppfordrer også til bruk av naturlige og lokale ressurser.

Ifølge den muslimske urbanisten Ibn Abi Al-Rabi' (død 885) er den viktigste av åtte betingelser for å etablere en by å bygge en fredagsmoské i midten av byen, slik at den lett kan nås av alle innbyggere. Behovet for en moské ble satt på

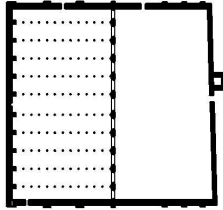

Klippemoskén på Tempelplassen - hjertet av Jerusalem

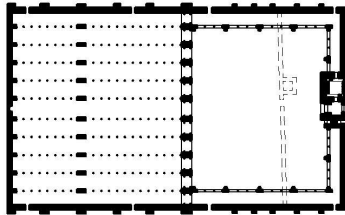

lik linje med livsviktige faktorer som rent vann, sikkerhet, økonomi og et sted å bo.

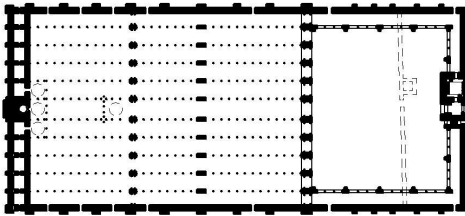
Filosofen al-Farabi (872–951) har sammenlignet den muslimske byen med en sunn kropp, hvor alle organene bidrar til systemets velvære. Siden alle organene er forskjellige og har ulike evner, trengs det et styrende organ, hjertet. Innen Islam er dette moskeen og alt det gode den står for. Sosiale, politiske og utdanningsinstitusjoner måtte være knyttet sammen for å holde byen sunn og produktiv, noe som fremhever moskeens rolle som motor for utvikling og vekst. For al-Farabi er moskeen og troen drivkraften, mens den vellykkede byen er dens resultat.

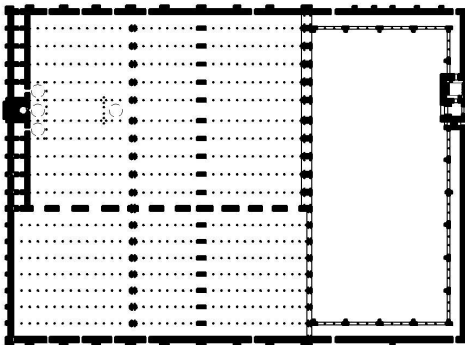
original form - 785-786

første utvidelse - 832-848

andre utvidelse - 961-965

tredje utvidelse - 987-988

La Mezquita i Cordoba, Spania

La Mezquita har fra begynnelsen av vært den største moskeen i den vestlige verden. Moskeen er typisk for det umajjadiske dynasti og er preget av et tradisjonelt geometrisk system av proporsjoner som baserer seg på et kvadrat og dets diagonal. Utvidelsene har benyttet seg av dette sytemet som i etterkant har preget Hispano-muslimsk arkitektur.

I sin originale form fra 785 var moskeen et nesten perfekt kvadrat, halvparten bønnerom og halvparten gårdsrom. Bønnerommet besto av 11 ganger som alle går helt frem til qibla-veggen henimot elven Guadalquivir, med midtgangen litt bredere for å fremheve mihraben. Kvinnene brukte de to ytre gangene, men ble senere flyttet til et eksternt galleri i gårdsrommet. I gårdsrommet skaper trærne, som er plantet på rekke, en visuell fortsettelse av søylerekkene i bønnerommet. Sammen med tre fontener, som tidliger ble brukt for renselse, bidrar trærne til konstant avkjøling og et behagelig klima i gårdsrommet.

Bønnerommet preges av utalige søyler, som har blitt gjenbrukt fra tidligere romanske byggverk. For å gi de troende nok romhøyde ble det utviklet et system av dobbeltarkader, hvor den lavere arkaden stabiliserer søylene, mens den øvre bærer taket. Systemet er trolig inspirert av akvedukter fra Romertiden. På tross av mange ombygginger har man klart å beholde den grunnleggende formelen av skiftende segmenter på arkadene. Søylen av granitt, porfyr og jaspis skaper en stor fargevariasjon og viser at søylene stammer fra forskjellige områder. Trekonstruksjonen i taket er laget av en art mellom sedertre og furu, en art som tidliger vokste på vestbredden av

Bønnerommet i La Mezquita med dobbeltarkader

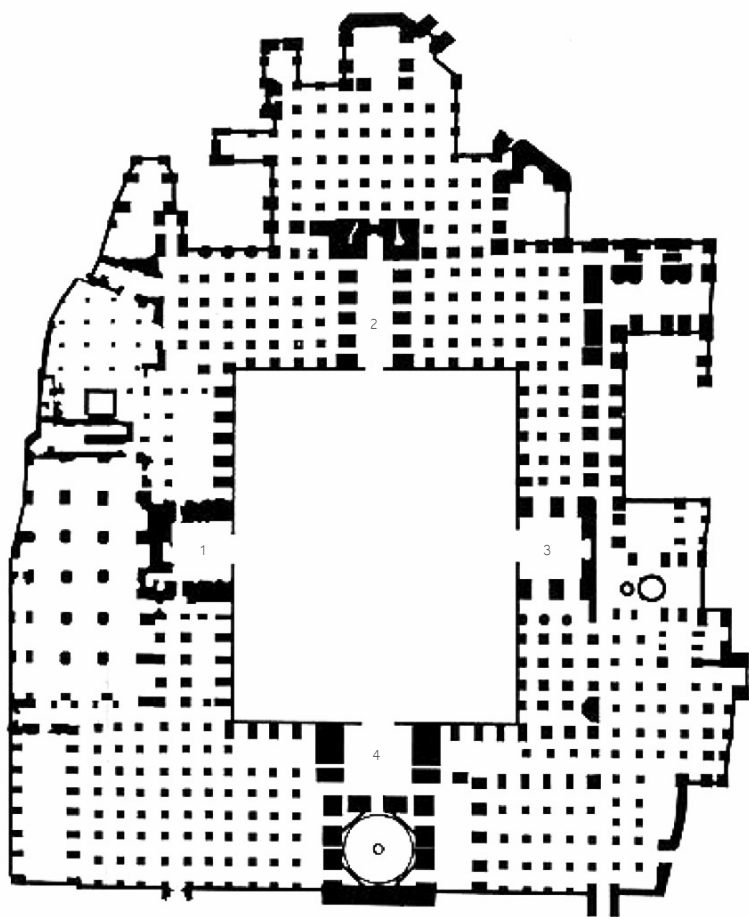
Guadalquivir.

Cordoba's vekst skapte behov for et større bønnerom. Rommet ble derfor utvidet med tolv nye travé mot sørsiden. For å forbedre belysningen ble det bygget fire overlys. Tre av disse ble opprettet foran mihraben. En ny dobbeltvegg transformerte bønnensjen til et lite oktagonalt rom.

I motsetning til andre moskeer er ikke qiblaen i Cordoba orientert mot Mekka, men snarere mot sør. Grunnen til dette er uklar. Noen mener det skyldes manglende erfaring, mens andre mener at den har blitt bygget som om moskeen lå i Damaskus.

Videre vekst sørget for den største reformen av moskeen i det tiende århundre. Belligheten gjorde en videre utvidelse mot sør umulig og moskeen ble dermed utvidet mot øst. Som resultat av dette er mihraben ikke sentrert lenger, og den nye qibla-veggen har en annen dimensjon enn den tidligere delen.

Fra 822 - 852 var moskeen i besittelse av en original av Koranen og relikvier av Muhammad og ble dermed et viktig pilegrims mål for muslimer.

Den Store moské i Isfahan med fire-iwan (1-4) plan med qibla-iwan (4) i Sørvest

Fredagsmoskéen i Isfahan

Den Store moskeen i Isfahan fra 840 var opprinnelig en rektangulær, søylebåret bygning med et stort sentralt gårdsrom omringet av arkader. Da byens sentrum ble flyttet til moskeens nordside, ble et hvelvet kammer satt inn som frittstående paviljong foran mihraben, trolig inspirert av kuppelen i den Store Moské i Damaskus.

To år senere ble det tilføyd et nytt hvelvet kammer på den motsatte siden av moskeen. Dens frittstående posisjon kan ha gjort den til et privat bønnenrom, en kvinnemoské eller også et bibliotek. Selv om kuppelen er mindre enn den på nordsiden, ansees den som mer elegant grunnet en større vertikalitet, som minner om gotisk arkitektur. Hvelvene i Isfahan markerer et nytt forhold mellom moské og kuppel. I tidligere bygg (Damaskus, Jerusalem) hadde kuppelene dekket en travé, mens det i Isfahan nå dekket 20 travé.

I det 12. århundre ble moskéen transformert til en fire-iwan plan, en plan som allerede var brukt i førislamske tider i Iran og Irak. Den utviklet seg raskt til en standardplan for Fredagsmoskéer i Iran, antageligvis siden den egner seg veldig bra for det iranske klimaet. Qibla-iwan, som danner hovedbønnenrommet, åpner nordover og beskytter dermed fra sollys, mens de andre iwanene får morgen-, dags- og kveldssol på forskjellige tider av døgnet. De brukes til undervisning, lesing eller hvile. Fire-iwan planen mangler en klar retning, noe som har blitt løst gjennom tilpassing av dimensjoner og dekorative motiver. Qibla-iwanen er litt større enn de andre tre, og er i tillegg flankert av to minaretter. Det var første gang man brukte tvillingminaretter.

Troende hviler i en sidenisje av moskèen i Isfahan

Bønnerområdet i de fire iwanene er søylerom med mange små kupler. Det er stor variasjon av åpne og lukkede kupler av forskjellig form og konstruksjon. De åpne kuppene skaper lyse områder som står i kontrast til et ellers mørkt bønnerom. Qibla-iwanen er videre kjent for uvanligvis å ha to minbarer, en på hver side av mihraben.

Kontinuerlige forandringer og ombygginger har ført til at moskeen er godt integrert i byens struktur, noe som visker ut grensen av hva som er moské og hva som er byrom. Samtidig rager kuppene og minaretene over Isfahan's silhuett og har blitt et landemerke. Moskeen anses som et mesterverk innen teglarkitektur.

Hagia Sophia i Istanbul, Tyrkia

Mimar Sinan

Mimar Sinan (1489–1588) var den største arkitekten i det Ottomanske riket i det 15. århundre. I militæret ble han utdannet som ingeniør og etter å ha bygget broer og mindre festninger bidro han etterhvert i ombyggingen av kirker til moskeer. Gjennom et tiår med mange reiser tilegnet han seg en bred ekspertise i arkitektur og ble kjent med mange regionale stiler spredt over hele det Ottomanske riket. Han bygget bl.a. i Damaskus, Mekka, Sofia, Sarajevo, Bagdad og Istanbul.

Sinan ville skape en større vertikalitet i den én-kuplede moskeen, noe han betoner ved bruken av slanke, høye minaretter. Kuppelen er et symbol på Guds dominans og beskyttelse i den muslimske verden og Sinan ønsket å oppnå en størrelse og glans som skulle overgå kuppelen til den 1000 år gamle Hagia Sophia.

Hagia Sophia er en kuppelformet basilika som ligger i nordvest-sørøst aksens. Den består av en rektangulær midtgang flankert av smale ganger og galleri på siden og en apsis mot sørøst. Opprinnelig bygget som kirke i 532–537, ble den konvertert til en moské i 1353 etter at det Ottomanske riket hadde tatt over Istanbul. Moskeen har vært et ikon og hatt stor påvirkning på islamsk arkitektur i ettertid. Den er kjent for sin kuppel som rager 56 meter over gulvet og kroner midtgangen. En rekke av vinduer under kuppelen gir inntrykk av at kuppelen svever.

Som flere av de imperiske moskeene i Istanbul, er Süleymaniyyemoskeen sentral i et større kompleks kjent som külliye, som inneholder moskeen for religiøse ritualer i tillegg til samfunnstjenende og

Selimiyemoskén i Edirne, Tyrkia

kommersielle programmer. Taket følger Hagia Sophias system av støttende semikupler i Nord og Sør, som skaper en langsgående akse gjennom bygget.

Selimiyyemoskeen i Edirne blir ansett som Sinans mesterverk. Med en sentral kuppel med en diameter på 31 meter som bæres av et åpent oktagonalt rom under, overgår denne kuppelen Hagia Sophias kuppel med litt over en halv meter. Sinan's relativt enkle interiør viser at han i hovedsak var opptatt av rom og deres hirarki istedenfor ornamentering av overflater.

Hans betydning for arkitekturen i det Ottomanske riket har blitt sammenlignet med Michelangelo's betydning i renessansen. Sinan's elever tegnet og deltok i prosjekteringen av flere verdensberømte bygg etter hans død, deriblant Sultan Ahmed moskeen i Istanbul og Taj Mahal i Agra i India.

Den Store moské i Riyadh, Saudi Arabia

Rasem Badran

Rasem Jamal Badran (1945-) er en jordansk arkitekt med palestinske røtter som er utdannet i Darmstadt, Tyskland. Verket hans baserer seg på å definere arkitektur som en dialog mellom kontemporære behov og historiske verdier.

Hans mest kjente prosjekt er Den Store Moské i Riyadh i Saudi Arabia. I byens sentrum er moskeen omgitt av kulturelle tilbud og utdanningsinstitusjoner. For Badran er relasjonen mellom disse byggene viktig for å skape et dynamisk bysenter med en balanse av rasjonale, fysiske og spirituelle aspekter.

Kontinuerlig interaksjon mellom moskeen og dens omgivelser er viktig for å gi moskeen en fortrolig karakter og gjenkjennelighet for de troende og andre besøkende. Han mener videre at man kan gi en moské en mer menneskelig karakter ved å unngå å bygge isolerte monumentale bygg. Hans fokus ligger på å skape en arkitektur som svarer på sosiale og kulturelle behov hos brukerne, samtidig som den skal være stedsspesifikk og forholde seg til lokalt klima. I Riyadh har han for eksempel orientert landskap og gårdsrom med qibla for å tilrettelegge for feiring av Eid og fredagsbønn i det fri.

Muslimsk kvinne som ber

Program

Moskeen har opp gjennom historien vært møteplass for mennesker, og ikke bare et sted for å be sammen. De religiøse funksjonene har gjerne vært en del av et større kompleks som også brukes for informasjon, utdanning, fremføringer, konfliktløsning osv. Det muslimske senteret er et viktig sted for muslimer i Trondheim for å kunne treffe likesinnede, dele erfaringer og hjelpe hverandre i forskjellige livssituasjoner.

Det ønskes et variert program som kan danne en møteplass for muslimer, men også være tilgjengelig for ikke-muslimer, og som kan invitere til dialog på tvers av religionene. På bakgrunn av samtaler med representanter for de muslimske trossamfunnene i Trondheim har jeg sammen med Imam Abdinur Mohamed kommet fram til følgende program.

Bønnerom 350-450 mennesker
Renselse

2 Klasserom (møterom/spiserom)
Adminstrasjon – Kontor for Imam
Presentasjonsrom
Barnerom

Kafé
Utstilling
Bibliotek

Toalett
Kjøkken

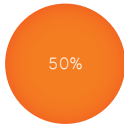
Analyse By/Tomt

Program Moské

Prosjektering Bygg

Prosjektering Lys

Oppgavefokus

I mitt diplomprosjekt ønsker jeg å fokusere på prosjekteringen av selve moskébygget. Parallelt med byanalyser og tomtevalg vil jeg analysere stemningen og atmosfæren i moskeer og begynne med konseptutviklingen. Jeg vil gå inn i detalj på de religiøse funksjonene og se på materialitet, lys og romsekvenser.

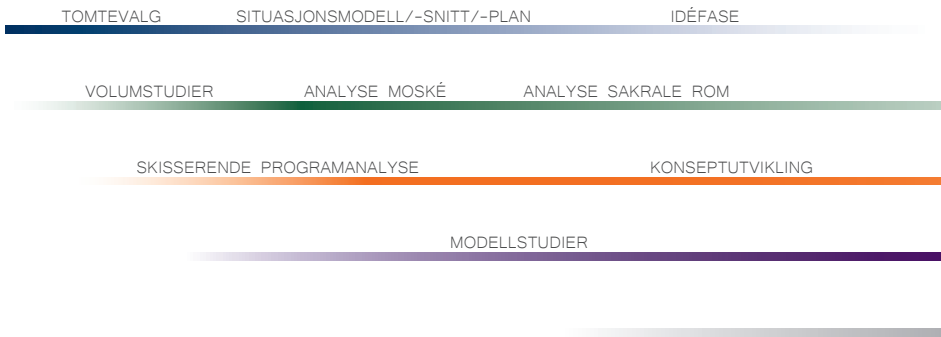
Metoder

Jeg ønsker å jobbe mye med fysiske modeller i forskjellige skala. Jeg har tenkt å bruke skisserende programanalyser for å komme tidlig i gang med prosjekteringen mens jeg analyserer.

For å hindre at jeg kjører meg fast i et spor vil jeg jobbe på varierte måter og skifte mellom forskjellige skala og deler av prosjektet. Et annet viktig medium for meg blir utveksling med mine medstudenter. Jeg tror at de med et "eksternt" blikk kan komme med verdifulle tilbakemeldinger.

Utover dette vil jeg også fortsette dialogen med MSIT. Jeg tror det kan være nyttig å besøke andre moskeer i Norden og bruke disse som referanser.

Fremdriftsplan

- uttak oppgave 12.08.2013
- midtsemester 14.10.2013
- innlevering 16.12.2013
- sensur del 1 - uke 2 2014
- sensur del 2 - uke 3 2014

PROSJEKTERING

DETALJPROSJEKTERING ATMOSFÆRE

PRODUKSJON

LAYOUT

44

45

46

47

48

49

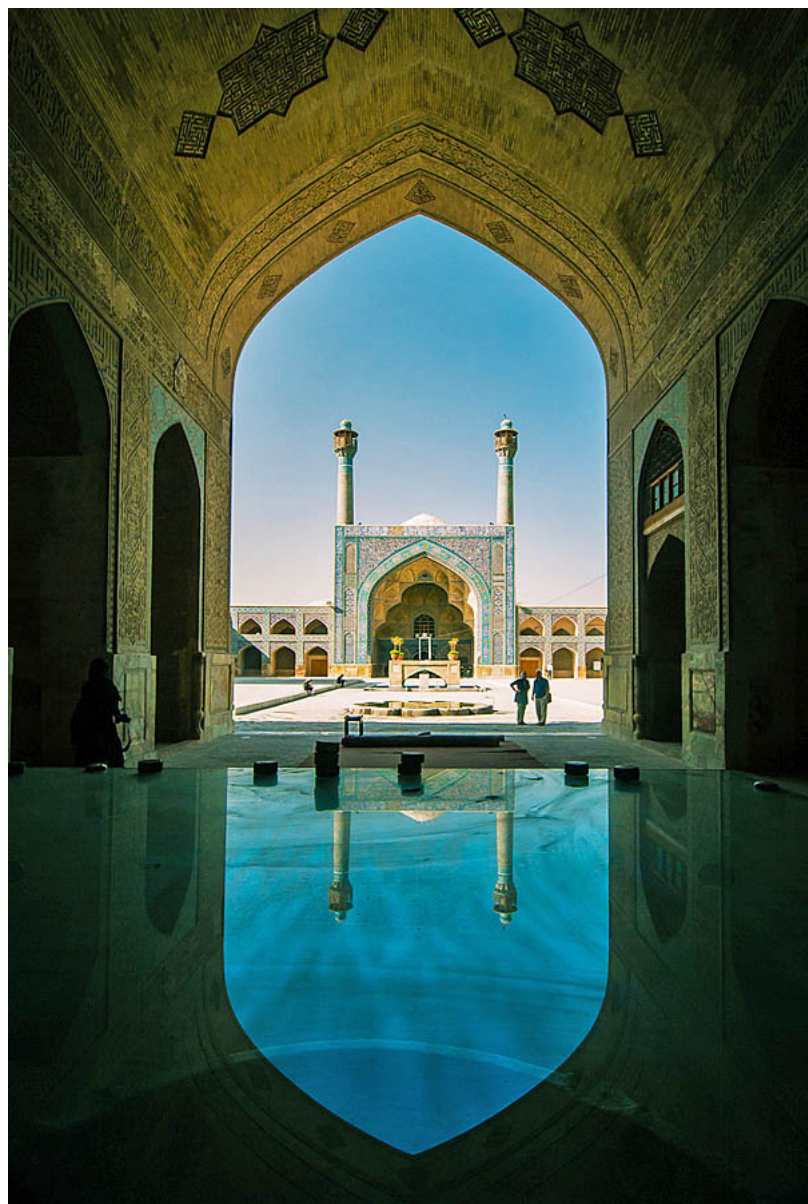
50

51

52

2

3

Den Store moské i Isfahan, Iran

Innlevert materiale

Analyse By – Tomt

Situasjonsmodell 1:1000
Situasjonsplan – 1:1000/500
Situasjonssnitt – 1:1000/500
Diagrammer

Prosjektering Bygg

Modell 1:200/100
Plan 1:100
Snitt 1:100
Fasader 1:100
Illustrasjoner
Diagrammer

Fokus Rom – Lys

Modell 1:25/1:10
Detaljsnitt 1:20
Illustrasjoner
Materialitet

Prosess

Forarbeid

Skissemodeller
Prosesshefte

Blogg – mosketrd.tumblr.com

Mini-CV

Johannes Schlenker-Bø

05.10.1988 i Bergen

Norsk/Tysk

1994 - 1996

Breitwiesenschule, Stuttgart

1996 - 2004

Den Tyske Skole, Oslo

2004 - 2006

International Baccalaureate ved Berg VGS, Oslo

2007 - 2010

Technische Universität München

2010 - 2011

Arkitektthøyskolen i Oslo

2012 - 2013

NTNU Trondheim

2011 - 2012

Praksis i MAD arkitekter, Oslo

Litteratur

Frishman/Kahn: The Mosque

Hattstein/Delius: Islamic Art and Architecture

Naguib, Saphinaz-Amal: Mosques in Norway

Rizvi, Syed Mohammad: Veien til Allah

Steele, James: The architecture of Rasem Badran

Vogt, Kari: Hva er Islam

Britton, Karla: Constructing the ineffable

Jamison, Christopher: ditt hellige rom

Pallasma, Juhani: Eyes of the skin

Rasmussen, Steen E: Om at oppleve arkitektur

Zumthor, Peter: Atmospheres

Kilder

Internett

www.akdn.org/architecture
www.arabnews.com
www.dareleman.no
www.islam.no
www.islamicartdb.com
www.islamic-architecture.info
www.islam-penzberg.de
www.msit.no
www.ssb.no

<http://archnet.org/library>
<http://islamic-arts.org/2012>

maps.google.com

Personer

Abdillah Suyuthi
- administrator Dar El Eman moské Trondheim
Sheikh Abdinur Mohamed Mohamud
- Imam Dar El Eman moské Trondheim
Haytham S D Alhelou
- moskébesøker Kjøpmannsgate 53

Besøkende i diverse moskeer i Norge og Tyskland som ønsket å være anonyme

Moské i Isfahan, Iran

